

Arallgyfeirio a gwytnwch ffermio yng Nghymru: rhagolygon ar ôl Brexit

Rhagfyr 2019

Cynulliad Cenedlaethol Cymru yw'r corff sy'n cael ei ethol yn ddemocrataidd i gynrychioli buddiannau Cymru a'i phobl, i ddeddfu ar gyfer Cymru, i gytuno ar drethi yng Nghymru, ac i ddwyn Llywodraeth Cymru i gyfrif.

Gallwch weld copi electronig o'r ddogfen hon ar wefan y Cynulliad Cenedlaethol:
www.cynulliad.cymru/ymchwil

Gellir cael rhagor o gopiâu o'r ddogfen hon mewn ffurfiau hygyrch, yn cynnwys Braille, print bras, fersiwn sain a chopïau caled gan:

Senedd Ymchwil
Cynulliad Cenedlaethol Cymru
Tŷ Hywel
Bae Caerdydd
CF99 1NA

Ffôn: **0300 200 6317**

E-bost: Elfyn.Henderson@Cynulliad.Cymru

Twitter: [@SeneddYmchwil](https://twitter.com/SeneddYmchwil)

Blog: SeneddYmchwil.blog

LinkedIn: [Ymchwil y Senedd, Cynulliad Cenedlaethol Cymru](https://www.linkedin.com/company/cynulliad-cenedlaethol-cymru)

© **Hawlfraint Comisiwn Cynulliad Cenedlaethol Cymru 2019**

Ceir atgynhyrchu testun y ddogfen hon am ddim mewn unrhyw fformat neu gyfrwng cyn belled ag y caiff ei atgynhyrchu'n gywir ac na chaiff ei ddefnyddio mewn cyd-destun camarweiniol na difriol. Rhaid cydnabod mai Comisiwn Cynulliad Cenedlaethol Cymru sy'n berchen ar hawlfraint y deunydd a rhaid nodi teitl y ddogfen.

Cynulliad Cenedlaethol Cymru
Ymchwil y Senedd

Arallgyfeirio a gwytnwch ffermio yng Nghymru: rhagolygon ar ôl Brexit

Rhagfyr 2019

Awduron:

Andrew Henley a Wyn Morris

Paratowyd y papur briffio gwestai hwn gan yr Athro Andrew Henley, Athro Entrepreneuriaeth ac Economeg, Prifysgol Caerdydd a Dr Wyn Morris, Darlithydd mewn Rheoli Busnes, Prifysgol Aberystwyth.

Unrhyw farn yw barn yr Athro Henley a Dr Morris ac nid barn Ymchwil y Senedd.

Mae'r awduron yn arbennig o ddiolchgar i Sophie Skillings am ddadansoddiad archwiliadol manwl o ddata Arolwg Busnes Fferm a gynhaliwyd yn ystod ei hinterniaeth ymchwil dros yr haf i fyfyrwyr Prifysgol Caerdydd yn 2019.

Mae Ymchwil y Senedd yn cydnabod cefnogaeth Prifysgol Caerdydd a Phrifysgol Aberystwyth a alluogodd yr Athro Henley a Dr Morris i lunio'r papur briffio hwn.

Cynnwys

Crynodeb gweithredol	1
Cyflwyniad	2
Ffermio yng Nghymru yn ei gyd-destun.....	4
Patrymau a thueddiadau arallgyfeirio	7
Safbwynt rhanddeiliaid a hunaniaeth ffermio.....	11
Cefnogi opsiynau polisi	13

Crynodeb gweithredol

Mae Llywodraeth Cymru wedi cyflwyno cynigion ar gyfer cymorth amaethyddol yn y dyfodol ar ôl i aelodaeth y DU o'r UE ddod i ben. Mae'r ymgynghoriadau hyn yn darparu ar gyfer trosglwyddo i ariannu ffermwyr fel rheolwyr amgylchedd cefn gwlad cynaliadwy er budd y gymdeithas ehangach, y tu hwnt i gynhyrchu bwyd. Bydd gwytnwch busnesau fferm a chyflenwi'r 'nwyddau cyhoeddus' ehangach hyn yn adlewyrchiad o'r safbwynt strategol a gweithredol a gymerir gan fusnesau ffermio unigol.

Fodd bynnag, mae busnesau ffermio yng Nghymru yn wynebu nifer o rwystrau, megis ansawdd tir ucheldir gwael, a phellter o ganolfannau poblogaeth. Mae'r ffactorau hyn yn cyfyngu'n ddifrifol ar wytwnwch busnes a strategaethau arallgyfeirio refeniw, megis gwella effeithlonrwydd ffermydd, datblygu refeniw heblaw bwyd a heb fod yn gnydau, cymryd rhan mewn cynlluniau amaeth-amgylcheddol, neu fynediad at gyllid datblygu gwledig a chymorth busnes. O'u cymharu â Lloegr, mae ffermydd yng Nghymru hefyd yn llai a heb gymaint o adnoddau. Mae'r papur briffio hwn yn darparu asesiad o'r materion hyn, gan dynnu ar ddadansoddiad o ddata o'r Arolygon blynyddol o Fusnesau Fferm Cymru a Lloegr, ac mae'n darparu gwerthusiad o arallgyfeirio busnes fel opsiwn ar gyfer polisi ffermio Cymru ar ôl Brexit.

Mae cyfran y tir ffermio yng Nghymru sy'n cael ei ddsbarthu fel tir dan anfantais yn uchel iawn, hyd yn oed o'i gymharu â rhanbarthau â thirwedd debyg ar ochr orllewinol Prydain Fawr. Mae oedran cyfartalog ffermwyr yn cynyddu, ac mae Cymru ar ei hôl hi o ran cyfran y ffermwyr sydd â chymwysterau addysgol pellach neu uwch. Mae cyfran y ffermwyr o dan 45 oed yng Nghymru wedi gostwng o 14 y cant i lai na 10 y cant rhwng 2010 a 2017. Mae'r holl ffactorau hyn yn cymhlethu rhagolygon trosglwyddo o fewn y diwydiant. Un nodwedd benodol o ffermio cyfredol yng Nghymru yw'r lefelau cyfartalog is o arian a geir o gynlluniau amaeth-amgylcheddol Colofn 2 yr UE. Yn 2017 lefel gyfartalog y cyllid yng Nghymru ar gyfer ffermydd oedd yn ceisio cyllid oedd £10,300, ond yn Lloegr roedd y cyfartaledd yn £13,600. Mae'r ddwy wlad wedi profi cwmp ym y cyfraddau derbyn o gymorth Colofn 2, er gwaethaf y modiwlleiddio cyllideb uchaf a ganiateir yng Nghymru.

Mae gweithgarwch arallgyfeirio ar ffermydd yng Nghymru wedi tyfu dros y degawd diwethaf. Fodd bynnag, mae refeniw arallgyfeirio ar ffermydd yng Nghymru yn dal i gynrychioli dim ond 3.4 y cant ar gyfartaledd o gyfanswm refeniw ffermydd yn 2017, o'i gymharu â chyfartaledd o 7.7 y cant yn Lloegr. I grynhoi, mae cyfran cyfanswm refeniw busnes fferm sy'n dod o weithgarwch arallgyfeirio heblaw bwyd neu heb

fod yn gnydau yn parhau i fod yn isel. Mae hyn yn awgrymu bod dibynnu ar fwy o arallgyfeirio ffermydd i adeiladu gwytnwch yng Nghymru yn parhau i fod yn strategaeth optimistaidd. Yn y senario gwaethaf ar ôl Brexit, efallai y bydd angen i refferniw arallgyfeirio gynyddu hyd at ddeg gwaith i gymryd lle refferniw coll arall.

I grynhoi, mae gwytnwch cartrefi ffermio yn dibynnu, nid yn unig ar fwyd a ffrydiau incwm amrywiol nad ydynt yn fwyd, ond hefyd ar ffrydiau incwm eraill sydd y tu allan i'r busnes. Gallai ystod o gamau gweithredu gefnogi'r twf parhaus mewn incwm amrywiol. Er y gallai'r rhain ganiatáu i ffermydd gyfrannu at y gwaith o ddarparu nwyddau cyhoeddus cymdeithasol ac amgylcheddol ehangach, efallai na fyddant yn cefnogi hunaniaeth gymunedol ffermio ac yn adeiladu busnesau fferm sy'n gynaliadwy yn economaidd.

Cyflwyniad

Mae effeithiau arwyddocaol posibl Brexit ar sector amaethyddol Cymru yn rhywbeth pwysig sy'n deillio o ganlyniad refferendwm 2016. Mae Llywodraeth Cymru wedi cyflwyno cynigion ar gyfer cymorth amaethyddol yn y dyfodol ar ôl i aelodaeth y DU o'r UE ddod i ben drwy'r ddwy ddogfen ymgynghori **'Brexit a'n tir'** (PDF, 3MB) a **'Ffermio Cynaliadwy a'n Tir'** (PDF, 3MB).

Mae'r ymgynghoriadau hyn yn darparu ar gyfer trosglwyddo i ariannu ffermwyr fel rheolwyr amgylchedd cefn gwlad cynaliadwy er budd y gymdeithas ehangach, y tu hwnt i gynhyrchu bwyd. Mae Llywodraeth Cymru yn rhagweld y bydd ffermwyr yn mwynhau mwy o hyblygrwydd nag o dan y trefniadau cymorth presennol i ddewis strategaethau sy'n briodol i'w cyd-destun lleoliadol a busnes, gan ganiatáu i ffermwyr wella cynhyrchiant ac arallgyfeirio i gyfleoedd busnes newydd. Mae'r cynllun rheoli tir hwn ar gyfer y cyfnod ar ôl Brexit yn nodi gweledigaeth tymor canolig a thymor hwy. Bydd effeithiau tymor hwy, wrth gwrs, yn dibynnu ar ddatrys yr ansicrwydd presennol ynghylch adnoddau yn y dyfodol, sydd yn ei dro yn dibynnu ar benderfyniadau cyllideb Llywodraeth y DU.

Pe na bai Llywodraeth y DU yn llwyddo i drafod cytundeb masnach rydd cynhwysfawr gyda'r UE ar ôl Brexit, byddai'r DU yn methu â masnachu gyda'r UE ar delerau Sefydliad Masnach y Byd. Mae effeithiau uniongyrchol hyn ar ffermio yng Nghymru yn debygol o gael eu teimlo drwy'r golled bosibl o farchnadoedd allforio yr UE ar gyfer cig coch yn sgil gosod tariffau mewnforio uchel. Fodd bynnag, mae angen gosod asesiad o effeithiau tymor canolig a thymor hwy, ar y rhagdybiaeth o drefniadau masnach tariff rhydd neu isel a drafodir wedi hynny, yng nghyd-destun ehangach dealltwriaeth o wytnwch ffermio yng Nghymru.

Gellir deall gwytnwch ar draws amrywiol ddimensiynau, gan adlewyrchu'r ystod o safbwyntiau strategol a gweithredol a gymerir gan fusnesau ffermio unigol. Yn y cyd-destun bugeiliol ucheldir ffermio i raddau helaeth yng Nghymru, gallai'r rhain gynnwys gweithgarwch i wella effeithlonrwydd fferm, megis mabwysiadu technegau bridio manwl a gweithgarwch arall i wella effeithiolrwydd hwsmonaeth anifeiliaid. Gallant hefyd gynnwys gweithgarwch i fanteisio ar gynlluniau amaeth-amgylcheddol, megis **Glastir**, a chael mynediad at ffrydiau eraill o gyllid datblygiad gwledig (**Colofn 2 yr UE**) a chymorth busnes.

O ystyried bod cynigion Llywodraeth Cymru ar gyfer cynlluniau amaethyddol yn y dyfodol yn seiliedig ar ddarparu 'nwyddau cyhoeddus' amgylcheddol, ymddengys bod rôl ffermwyr mewn stiwardiaeth amgylcheddol yn debygol o barhau. Bydd mynediad at gymorth busnes ar ôl Brexit ar gyfer gweithgarwch arallgyfeirio cynaliadwy yn amodol ar gwblhau asesiad Adolygiad o Gynaliadwyedd Fferm. Wedi'i ddilyn gan dderbyn achos busnes cadarn dros weithgarwch arfaethedig, gan ddangos yr effaith ar gynaliadwyedd y fferm ar draws y dimensiynau economaidd, amgylcheddol a chymdeithasol hyn. Mae gweithgarwch arallgyfeirio yn y dull arfaethedig, fel y nodir yn Ffermio Cynaliadwy a'n Tir, yn canolbwyntio'n bennaf ar wobrwyo ffermwyr am ddarparu nwyddau cyhoeddus amgylcheddol a chymdeithasol nad ydynt ar gyfer y farchnad, megis dal carbon, amddiffyn bioamrywiaeth, cefnogi mynediad cyhoeddus at gefn gwlad neu ddiogelu iaith a diwylliant Cymru.

Yn olaf ac yn bwysicaf, mae ffermwyr yn wynebu cyfleoedd amrywiol i ddatblygu ffrydiau incwm amrywiol ar y fferm ac oddi arni, yn gysylltiedig â bwyd a heb fod yn gysylltiedig â bwyd. Efallai y bydd gan ffermwyr gyfleoedd o dan y dull gweithredu yn y dyfodol i gael gafael ar gymorth busnes, gan gynnwys cyngor, cymorth buddsoddi cyfalaf a datblygu sgiliau, i hyrwyddo nwyddau a gwasanaethau eraill y gellir eu marchnata fel bwyd a heb fod yn fwyd, yn amodol ar achos busnes y bydd y rhain yn gwella cynaliadwyedd fferm.

Felly bydd gwytnwch ffermio yng Nghymru yn y dyfodol yn dibynnu ar gyfleoedd ar ochr y galw i ddatblygu gweithgareddau o'r fath. Bydd hefyd yn dibynnu ar barodrwydd ochr gyflenwi a gallu entrepreneuriaid i fanteisio ar gyfleoedd wrth iddynt gyflwyno eu hunain i fusnesau ffermio. Fodd bynnag, mae busnesau ffermio yng Nghymru yn wynebu nifer o rwystrau, a drafodir ymhellach yn y papur hwn.

Un o'r prif rwystrau yw bod ansawdd tir ucheldir gwael a phellter o ganolfannau poblogaeth, sy'n fwy difrifol nag yn unrhyw wlad neu ranbarth arall yn y DU, yn cyfyngu'n ddifrifol ar strategaethau ffermio. Cyfyngir ar y graddau y gall ffermwyr gyflwyno technolegau ffermio newydd i ddylanwadu ar gymysgedd a dwyster eu

hallbwn amgylcheddol, a manteisio ar gyfleoedd arallgyfeirio.

Mae'r papur briffio hwn yn darparu asesiad o'r materion hyn, gan ddefnyddio dadansoddiad o ddata o Arolygon blynyddol o Fusnesau Fferm Cymru a Lloegr, ac mae'n darparu crynodeb o opsiynau ar gyfer polisi ffermio Cymru ar ôl Brexit.

Ffermio yng Nghymru yn ei gyd-destun

Mae gan ffermydd yng Nghymru, fel yr arolygwyd gan yr **Arolwg Busnes Fferm** (sy'n cynnwys data ariannol a ffisegol ar 600 o ffermydd yng Nghymru), faint cyfartalog o 120 ha o ardal amaethyddiaeth wedi'i defnyddio, sef tua 70 y cant o'r cyfartaledd yn **Lloegr**. Mae'r maint cyfartalog yng Nghymru yn llai nag yn unrhyw un o ranbarthau Lloegr. Mae 40 y cant o'r ffermydd yng Nghymru a arolygwyd yn is na 100 ha, o'i gymharu â 25 y cant yn Lloegr. O fewn y maint cyfartalog llai hwn, mae gwahaniaethau arwyddocaol iawn yn ansawdd y tir ac, o ganlyniad, gweithgarwch ffermio.

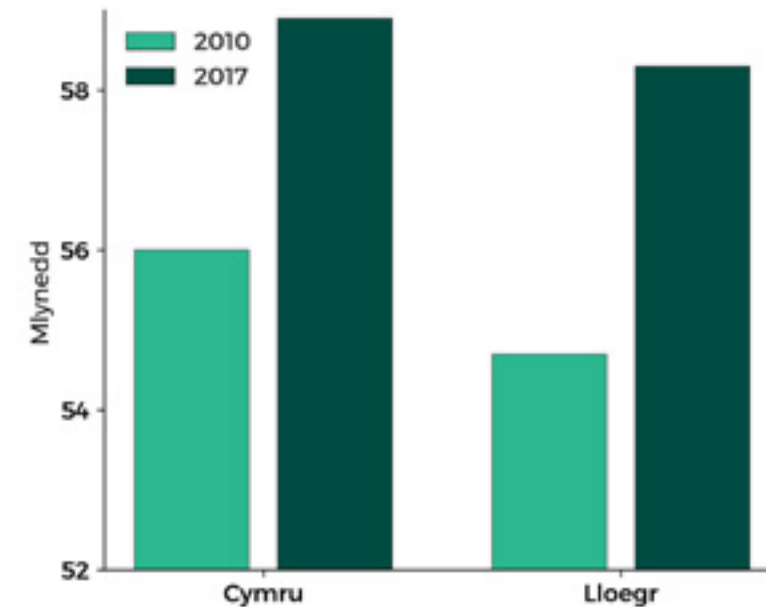
Mae dros 75 y cant o dir ffermio Cymru wedi'i ddsbarthu o dan ddynodiad ansawdd ffisegol yr UE fel tir llai ffafriol, dan anfantais neu dan anfantais ddifrifol, ond yn Lloegr mae llai nag 20 y cant o dir fferm wedi'i ddsbarthu yn yr un modd. O ganlyniad i hyn, mae ffermio yng Nghymru yn fugeiliol yn bennaf (91 y cant o holl dir ffermio Cymru). Mae hyn yn llawer mwy nag mewn unrhyw ranbarth yn Lloegr, hyd yn oed ar ochr orllewinol Prydain Fawr. Yr effaith o ganlyniad i hyn yw nad yw tir fferm yn agored i newidiadau sylweddol mewn patrymau ffermio, hyd yn oed i ffwrdd o gynhyrchu cig oen.

Mae gwaith ymchwil ar arallgyfeirio ffermydd ac entrepreneuriaeth wledig wedi tynnu sylw at bwysigrwydd nid yn unig nodweddion fferm, ond hefyd y ffermwr a'r teulu ffermio ehangach. Mae'n hysbys bod oedran cyfartalog ffermwyr wedi bod yn cynyddu'n gyson, a bod cenedlaethau iau o deuluoedd ffermio yn dewis gadael y diwydiant yn gynyddol. Fodd bynnag, nid yw dosbarthiad oedran y ffermwr yn annhebyg i'r patrymau oedran a geir ymhlith y **sector hunangyflogedig ehangach, mewn ardaloedd gwledig**. (PDF, 970KB).

Yng Nghymru rhwng 2010 a 2017, cynyddodd oedran ffermwyr ar gyfartaledd o 56 i 59 oed (gweler Ffigur 1). Gwelir cyfartaleddau a chyfraddau cynnydd tebyg yn holl ranbarthau Lloegr. Mae gan niferoedd cynyddol o ffermwyr gymwysterau addysgol pellach neu uwch, er bod Cymru ar ei hôl hi o gymharu â Lloegr yn hyn o beth (gweler Ffigur 2). Mae gan ffermwyr iau lefelau addysg uwch ar gyfartaledd, ac maent yn fwy tebygol o fod wedi cyflawni cymwysterau sy'n berthnasol i'r

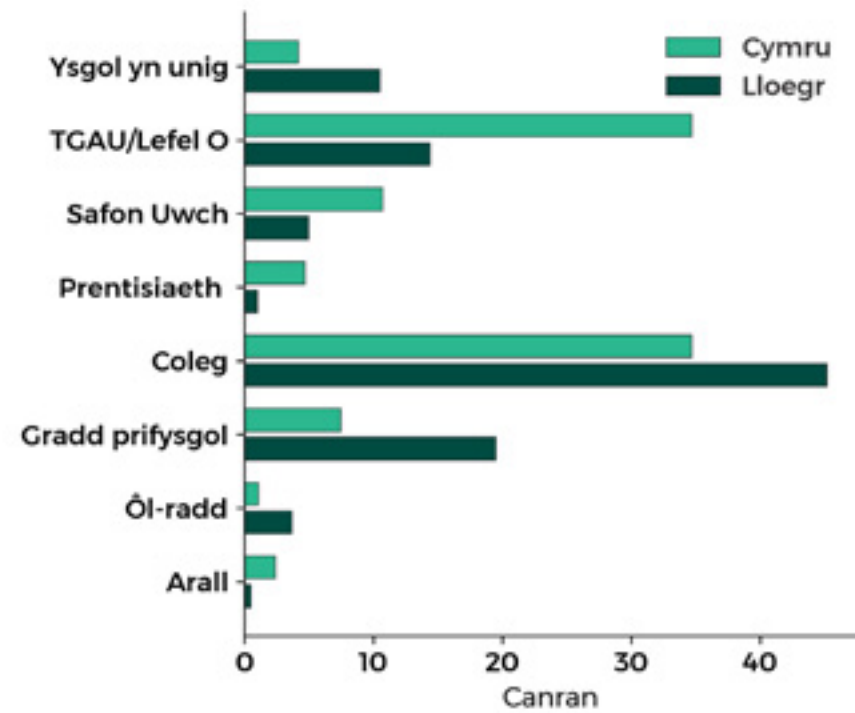
diwydiant ar lefel addysg bellach neu uwch. Felly mae'n destun pryder bod cyfran y ffermwyr o dan 45 oed yng Nghymru wedi gostwng o 14 y cant i lai na 10 y cant rhwng 2010 a 2017 (er bod hyn yn anwybyddu aelodau teulu ffermio iau, sydd â chymwysterau, a allai fod yn berchen maes o law ar ffermydd aml-genhedlaeth).

Ffigur 1: Oedran ffermwr ar gyfartaledd

Ffynhonnell: Wedi'i gyfrifo gan yr awduron gan ddefnyddio data o'r Arolwg Busnes Fferm

Ffigur 2: Lefelau addysg ffermwyr, 2017

Ffynhonnell: Wedi'i gyfrifo gan yr awduron gan ddefnyddio data o'r Arolwg Busnes Fferm

Un nodwedd benodol o ffermio yng Nghymru yw'r lefelau cyfartalog is o arian a geir o gynlluniau amaeth-amgylcheddol Colofn 2 yr UE. Mae hyn er gwaethaf bod Llywodraeth Cymru wedi trosglwyddo 15 y cant o Gynllun Taliad Sylfaenol Colofn 1 y Polisi Amaethyddol Cyffredin (PAC) ar gyfer 2014-2020 i gyllid Rhaglen Datblygu Gwledig Colofn 2, yr uchafswm a ganiateir a'r ganran uchaf ledled y DU. Mae'r nifer sy'n manteisio ar y cynlluniau hyn yn adlewyrchu gallu a pharodrwydd ffermwyr i nodi gweithgarwch heblaw bwyd a allai roi hwb i incwm ffermydd. At hynny, **bu beirniadaeth**, yn enwedig gan sefydliadau ffermio, o weinyddiaeth wael y cynlluniau hyn. Yn 2017 lefel gyfartalog y cyllid yng Nghymru ar gyfer ffermydd oedd yn ceisio cyllid oedd £10,300, ond yn Lloegr roedd y cyfartaledd yn £13,600. Ymddengys bod hyn yn adlewyrchu gwahaniaethau ym maint fferm a chapasiti refeniw, gan fod cyllid Colofn 2 yn 2017 yn cynrychioli 4.1 y cant o gyfanswm trosiant fferm yng Nghymru, ond dim ond 2.8 y cant yn Lloegr.

Fodd bynnag, er bod cyfraddau derbyn cymorth Colofn 2 wedi gostwng ledled Cymru a Lloegr rhwng 2010 a 2017, yng Nghymru maent wedi gostwng yn fwy sydyn, o 87 y cant i 55 y cant o ffermydd, ac wedi gostwng o 6.0 y cant i 4.1 y cant o gyfanswm trosiant fferm.

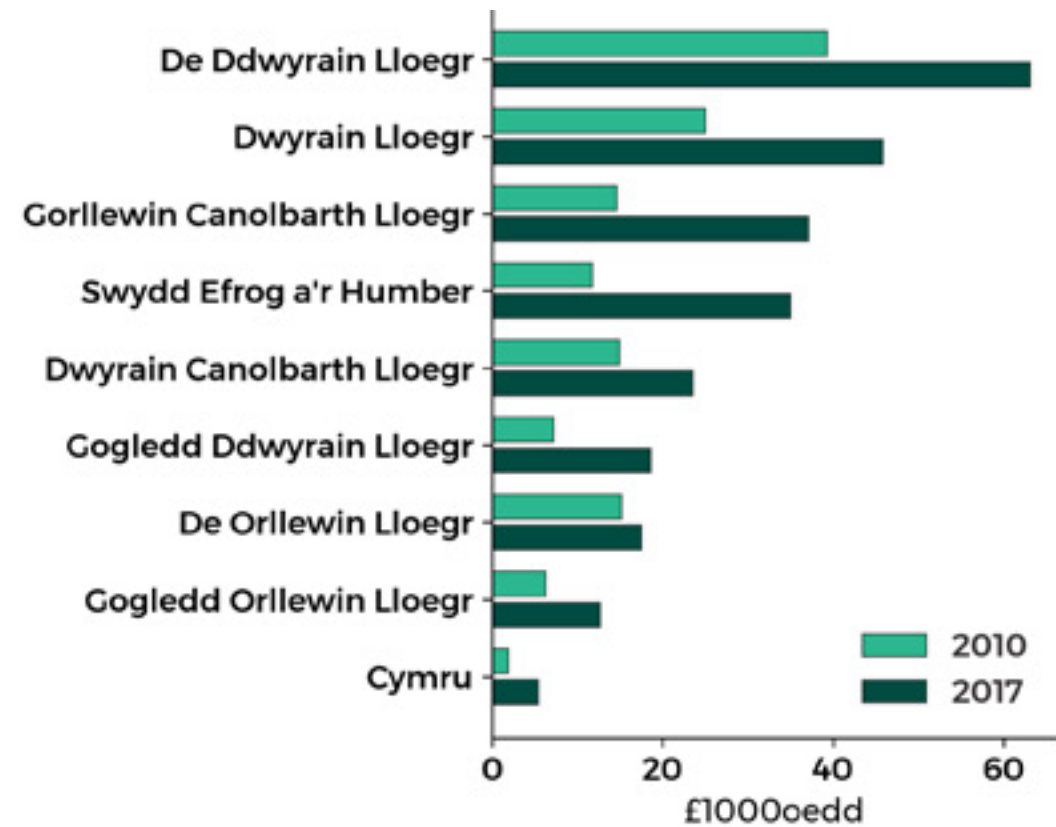
Patrymau a thueddiadau arallgyfeirio

Er bod cyfranogiad mewn cynlluniau amaeth-amgylcheddol yn cynrychioli un math posibl o arallgyfeirio refeniw i ffermwyr Cymru, mae mathau eraill o weithgarwch arallgyfeirio refeniw (y ceir manylion amdanynt isod) wedi gweld twf a gwelliant sylweddol. Fodd bynnag, mae'n bwysig nodi bod arallgyfeirio refeniw ar ffermydd Cymru dros y degawd diwethaf wedi tyfu o sylfaen lawer is nag yn Lloegr. Mae'r sylfaen isel hon eto'n adlewyrchu'r 'amodau cychwynnol' mwy heriol y mae ffermwyr Cymru yn eu hwynebu, o ran ansawdd tir, cymysgedd ffermio, potensial buddsoddi a mynediad at farchnadoedd.

Mae twf ffrydiau incwm amrywiol nad ydynt yn gnydau (gan gynnwys da byw) wedi bod yn nodwedd o dueddiadau diweddar mewn amaethyddiaeth. Mae gweithgarwch ffermio amrywiol yn cwmpasu ystod o weithgareddau: er enghraifft gweithgareddau hamdden a gweithgareddau sy'n gysylltiedig â thwristiaeth fel gweithredu llety gwyliau a safleoedd carafanau, ffermydd plant, ysgolion marchogaeth a stablau lifrai, gweithgarwch adwerthu cynnyrch nad yw'n dod o'r fferm; a rhentu eiddo heb fod yn amaethyddol drwy gydol y flwyddyn lle mae gan ffermydd dai neu adeiladau busnes dros ben, neu wedi prydlesu tir ar gyfer cynhyrchu ynni adnewyddadwy neu osod mastiau ffôn symudol.

Er i refeniw amrywiol bron â threblu rhwng 2010 a 2017, mae'r lefelau cyfartalog ar ffermydd yng Nghymru yn dal i fod yn llawer is nag yn Lloegr (gweler Ffigur 3). Mae refeniw wedi'i arallgyfeirio ar ffermydd Cymru yn dal i gynrychioli dim ond 3.4 y cant ar gyfartaledd o gyfanswm refeniw ffermydd yn 2017, o'i gymharu â chyfartaledd o 7.7 y cant yn Lloegr. Mae'r elw o weithgarwch amrywiol yng Nghymru yn isel hefyd; gwnaeth ffermydd yng Nghymru elw cyfartalog o weithgarwch arallgyfeirio o £3,425 yn 2017, sy'n llawer is nag mewn unrhyw ranbarth yn Lloegr. Ar y pegwn arall, yr elw arallgyfeirio cyfartalog yn ne-ddwyrain Lloegr oedd £32,073, lle roedd refeniw yn 2017 yn cyfrif am bron i 15 y cant o drosiant busnes fferm ar gyfartaledd.

Ffigur 3: Cyfanswm refeniw arallgyfeirio ffermydd yn ôl Cymru a rhanbarthau Lloegr

Ffynhonnell: Wedi'i gyfrifo gan yr awduron gan ddefnyddio data o'r Arolwg Busnes Fferm

Mae refeniw ac elw yn amrywio'n sylweddol ar draws gwahanol weithgareddau arallgyfeirio, ac mae'r patrwm a welir ledled Cymru a Lloegr yn adlewyrchu cryfder cyfleoedd y farchnad a mantais leoliadol. Mae dros hanner y refeniw arallgyfeirio ar ffermydd yng Nghymru yn dod o rentu eiddo at ddiben nad yw'n amaethyddol. Mae 30 y cant o'r refeniw yn deillio o ystod o weithgareddau eraill nad ydynt wedi'u dosbarthu o dan y penawdau eraill, megis gwaith hurio amaethyddol ac nad yw'n amaethyddol (gweler Ffigur 4). Mae ffrydiau refeniw o weithgareddau twristiaeth a hamdden, er eu bod efallai'n arwyddocaol i nifer fach o fusnesau fferm yng Nghymru, yn cyfrif ar gyfartaledd am gyfran isel o gyfanswm refeniw busnesau fferm nad ydynt yn gnydau.

Ffigur 4: Refeniw arallgyfeirio yn ôl gweithgarwch yng Nghymru, 2017

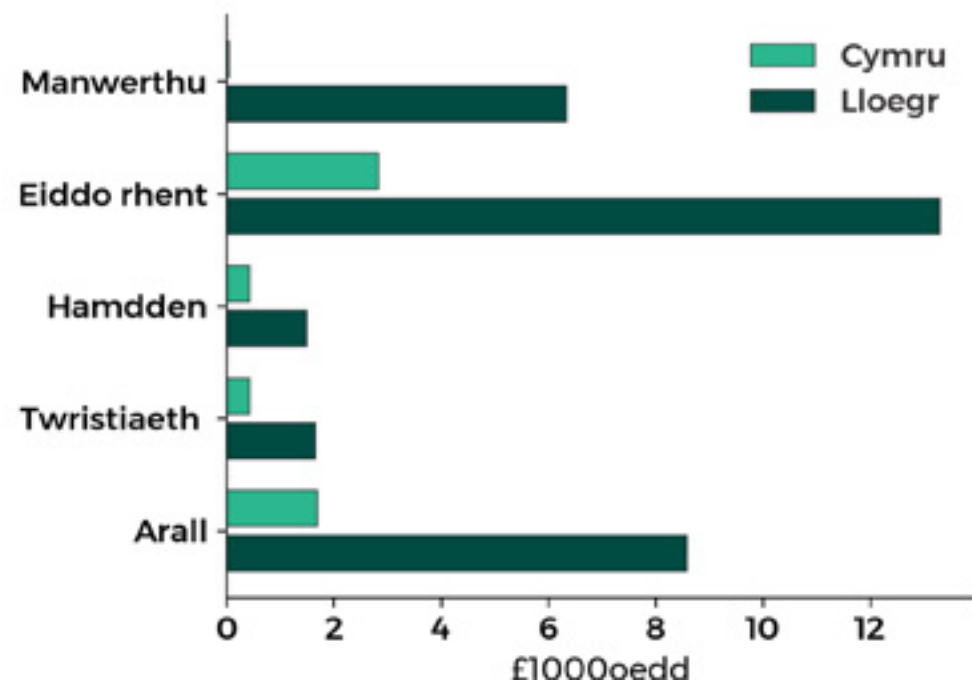
Ffynhonnell: Wedi'i gyfrifo gan yr awduron gan ddefnyddio data o'r Arolwg Busnes Fferm

O'i gymharu â Lloegr, mae refeniw cyfartalog yr holl grwpiau gweithgarwch amrywiol yn llawer is (gweler Ffigur 5). Er bod derbyniadau rhent yng Nghymru yn cyfrif am dros hanner y refeniw arallgyfeirio, mewn termau arian parod mae'r swm cyfartalog yn llawer is nag yn Lloegr. Gall hyn adlewyrchu'r marchnadoedd eiddo preswyl a masnachol llawer gwannach, a'r cyfleoedd i gael lefelau rhent uchel.

Nid yw'n syndod mai ffermydd yn ne-ddwyrain Lloegr sy'n gallu sicrhau'r lefelau uchaf o incwm rhent, gan gynhyrchu dros ddeg gwaith y swm cyfartalog yng Nghymru yn 2017. Mae'n werth nodi hefyd mai refeniw cyfartalog bach yn unig a gaiff ffermydd yng Nghymru o weithgarwch adwerthu, o'i gymharu â Lloegr. Mae refeniw adwerthu ar ei uchaf yng ngorllewin-canolbarth Lloegr ac yn ne-ddwyrain Lloegr, gan awgrymu pwysigrwydd bod yn agos at gytrefi mawr.

Ffigur 5: Refeniw arallgyfeirio yn ôl gweithgarwch yng Nghymru, 2017

Ffynhonnell: Wedi'i gyfrifo gan yr awduron gan ddefnyddio data o'r Arolwg Busnes Fferm

I grynhoi, er gwaethaf lefelau addawol o dwf mewn refeniw arallgyfeirio ac elw cysylltiedig ar ffermydd yng Nghymru, mae cyfran cyfanswm refeniw busnes fferm sy'n dod o weithgarwch arallgyfeirio heblaw bwyd neu heb fod yn gnydau yn parhau i fod yn isel. Mae hyn yn awgrymu bod dibynnu ar arallgyfeirio ffermydd i adeiladu gwytnwch busnes fferm yng Nghymru yn parhau i fod yn strategaeth optimistaidd.

Mae'r data yn awgrymu bod arallgyfeirio ffermydd yng Nghymru wedi'i gyfyngu gan absenoldeb cyfle economaidd ar draws gwahanol feysydd. Mae marchnadoedd eiddo gwan ac enillion is ar fuddsoddiadau eiddo, cyfleoedd marchnad is oherwydd y pellter o brif ganolfannau poblogaeth, a lefelau is o gyfleoedd refeniw twristiaeth yn cyfrannu at y mater. Mae hyn o'i gymharu ag ardaloedd arfordirol ac ucheldirol yn ne-orllewin Lloegr, Cumbria ac ardaloedd gwledig Swydd Efrog.

Mae dadansoddiad pellach o ddata Arolwg Busnes Fferm yn datgelu cysylltiadau cryf rhwng refeniw arallgyfeirio, maint fferm a gweithgarwch buddsoddi cyffredinol fferm, yn enwedig mewn adeiladau ac mewn peiriannau. Ac eithrio lle mae gan ffermydd lety preswyl dros ben, mae angen buddsoddi mewn arallgyfeirio. Er

enghraifft, efallai y bydd angen ffyrdd a blociau cyfleusterau ar safleoedd carafanau ac efallai y bydd angen buddsoddi mewn gweithgynhyrchu a deunydd pecynnu ar gyfer adwerthu.

At hynny, o'i gymharu â hwsmonaeth anifeiliaid yr ucheldir traddodiadol neu ffermio tir â'r iseldir wedi'i fecaneiddio (a'i ddigideiddio fwyfwy), mae angen mewnbynnau llafur sylweddol ar y mwyafrif o weithgareddau arallgyfeirio nad ydynt yn gysylltiedig ag eiddo, a gall y mewnbynnau hynny fod yn dymhorol iawn eu natur, heb fod o reidrydd yn cyd-fynd yn dda â gweithgarwch ffermio craidd.

Mae dadansoddiad hefyd yn cadarnhau astudiaethau blaenorol, (megis [McElwee a Bosworth, 2010](#) (PDF, 4.52MB)) sy'n dangos bod gweithgarwch arallgyfeirio hefyd yn gysylltiedig â lefelau addysg ffermwyr, gan awgrymu bod gweithgarwch o'r fath yn gofyn am allu i gymhwyso sgiliau rheoli ehangach, y tu hwnt i'r rhai a ddysgwyd yn draddodiadol 'yn y swydd'. Mae'r holl ffactorau hyn yn tynnu sylw at y graddau llai y gall ffermydd cymharol lai a heb gymaint o adnoddau yng Nghymru ddefnyddio strategaethau arallgyfeirio fel ffynhonnell gwytnwch busnes

Safbwynt rhanddeiliaid a hunaniaeth ffermio

Mae astudiaethau ymchwil yn tynnu sylw at bwysigrwydd traddodiadol cynhyrchu bwyd i'r ymdeimlad o hunaniaeth a brofir gan ffermwyr a theuluoedd ffermio ([Evans, 2009; Swydd Gaer et al., 2013](#)). Un canlyniad o hyn yw y gall rhai ffermwyr ystyried gweithgareddau arallgyfeirio heblaw bwyd yn 'ail orau' yn wyneb pwysau ar incwm ffermydd a lle mae cyfleoedd i wella effeithlonrwydd ffermydd yn gyfyngedig.

Yn enwedig yng Nghymru, mae busnesau fferm yn parhau i fod yn fusnesau teuluol. Ar 55 y cant o ffermydd yng Nghymru mae'r priod yn gweithio ar y fferm - mae'r gyfran hon yn uwch nag yn unrhyw ranbarth yn Lloegr. Mae lefelau enillion cyfartalog oddi ar y fferm yng Nghymru yn isel. Dim ond 28 y cant o bobl briod ar ffermydd sy'n cael eu cyflogi oddi ar y fferm, gyda 10 y cant arall yn hunangyflogedig. Er bod y ffyrddau incwm hyn yn amlwg yn ffurfio elfen bwysig o incwm cartref, dim ond £20,000 oedd enillion blynyddol priod mewn cyflogaeth yn 2016, ac o hunangyflogaeth roedd yn £13,000. Ar gyfer y niferoedd sylweddol o ffermwyr sy'n parhau i weithio y tu hwnt i oedran pensiwn y wladwriaeth, mae taliadau pensiwn y wladwriaeth hefyd yn debygol o gynnwys elfen sylweddol o incwm y cartref.

Mae sylwebyddion a **chyrrff diwydiant** hefyd yn nodi, lle mae gweithgarwch arallgyfeirio yn gofyn am geisiadau am gyllid o ffynonellau allanol, megis cynlluniau amaeth-amgylcheddol, mae lefelau biwrocratiaeth a monitro cydymffurfiaid yn eu hatal rhag gwneud cais. Er enghraifft, **mae NFU Cymru wedi gwneud sylwadau** na ddylid ystyried bod yr agwedd ‘dan arweiniad ymgynghorydd’ arfaethedig o Adolygiad o Gynaliadwyedd Fferm arfaethedig Llywodraeth Cymru, a fydd yn datgloi mynediad ffermwyr at daliadau cymorth yn y dyfodol, yn ateb ar gyfer dyluniad cynllun rhy gymhleth.

Gellir meddalu ymwrthedd tuag at strategaethau arallgyfeirio heblaw bwyd lle mae angen ac awydd amlwg i sicrhau olyniaeth busnes i'r genhedlaeth nesaf. Mae bron i hanner ffermwyr Cymru yn bwriadu trosglwyddo'r busnes o fewn y teulu, cyfran sydd ddim ond ychydig yn uwch na'r hyn a adroddwyd yn rhanbarthau Lloegr. Mae peth tystiolaeth yn yr Arolwg Busnes Fferm, ar ffermydd lle mae olyniaeth i'r genhedlaeth nesaf yn yr arfaeth, bod refeniw arallgyfeirio yn uwch, ac wedi cynyddu fwy dros y degawd diwethaf. Fodd bynnag, gall hyn ddangos yn syml yr adnodd llafur mwy sydd ar gael yn y teulu ffermio i gefnogi gweithgarwch arallgyfeirio.

Gall ffurf deiliadaeth fferm hefyd ddylanwadu ar weithgarwch arallgyfeirio, oherwydd gall ffermwyr tenant gael anawsterau wrth sicrhau cefnogaeth tîrfeddiannwr ar gyfer buddsoddiadau a newid defnydd. Fodd bynnag, mae cyfran y ffermydd sy'n berchnogion preswyl neu'n rhan-berchnogion preswyl yn uwch yng Nghymru nag yn unrhyw ranbarth yn Lloegr.

Un ystyriaeth arall yw bod ffermydd amrywiol iawn yn tueddu i fod y rhai sy'n gweithredu ar ffurf cwmni cyfyngedig, yn hytrach nag fel unig fasnachwyr neu bartneriaethau teuluol. Efallai y bydd arallgyfeirio ar raddfa fawr yn gofyn am newidiadau yn ffurf gyfreithiol y busnes y gallai llawer o ffermwyr a'u teuluoedd fod yn amharod i'w hystyried.

I grynhoi, mae nifer o ffactorau, wedi'u clymu yn strwythur ac ymdeimlad hunaniaeth teuluoedd sy'n ffermio, a allai ddylanwadu ar weithgarwch arallgyfeirio ac effeithio ar y graddau y mae arallgyfeirio busnesau fferm yn strategaeth adeiladu gwytnwch dichonadwy.

Cefnogi opsiynau polisi

Mae'r sioc economaidd i ffermwyr yng Nghymru a fyddai'n dilyn Brexit nad yw'n cynnwys mynediad di-dariff at Farchnad Sengl yr UE yn debygol o fod yn fawr iawn. Mae **cyfraddau tariff ar gig defaid sy'n cael ei allforio i'r UE** yn amrywio yn ôl y math o gig a lefel y prosesu, ond yn amrywio o 38 y cant i 98 y cant. Mewn senario lle mae'r farchnad hon yn diflannu'n llwyr, yna byddai angen i refeniw arallgyfeirio cyfartalog ar ffermydd defaid Cymru godi ddeg gwaith o'u lefelau cyfredol i wneud iawn am y sioc niweidiol i incwm ffermydd ar ôl Brexit.

Hyd yn oed drwy ganiatáu rhywfaint o amnewid y farchnad, a'r buddion gwrthbwyso posibl o ddibrisio sterling, yn ogystal ag ar gyfer cymorth busnes wedi'i dargedu o dan setliad cyllido newydd, byddai angen cynnydd sylweddol iawn o hyd mewn refeniw arallgyfeirio. O ystyried y cyd-destun ffisegol, economaidd a chymdeithasol a nodir yma, mae hyn yn debygol o fod yn her enfawr i'r diwydiant ei gyflawni.

Er gwaethaf y cyd-destun ffisegol anffafriol, mae hefyd amrywiaeth o faterion 'ail orchymyn' eraill i'w hystyried a allai hwyluso ffermwyr i sicrhau lefelau uwch o incwm arallgyfeirio. Mae'r rhain yn ymwneud ag addysg a hyfforddiant, meddyliau entrepreneuriaidd, a materion o ran hunaniaeth ffermio. Bydd angen i ymyrraeth polisi sydd wedi'i dylunio'n briodol fynd i'r afael â phob un o'r rhain, a bydd angen iddi weithredu mewn partneriaeth â cholegau amaethyddol a sefydliadau ffermio, yn ogystal â chydag unigolion eraill o'r trydydd sector a chymdeithas sifil.

Mae'r gallu i reoli fferm yn bwysig ac ni ddylid ei anwybyddu. Mae ffermwyr y disgwylir iddynt fabwysiadu dull cynyddol aml-swyddogaeth o'u hamcanion busnes yn debygol o wynebu beichiau sylweddol yn y dyfodol ar amser a chapasiti, a gallai hyn gyfyngu ar eu gallu i ymateb i reolau gwleidyddol ac economaidd sy'n newid.

Mae angen ystyried arallgyfeirio fel ymdrech gydweithredol yn hytrach nag ymateb cystadleuol, ac i'r perwyl hwnnw efallai y byddai gwerth mewn dulliau sy'n seiliedig ar sefydlu rhwydweithiau dysgu lleol. Gallai'r rhain fanteisio ar lwyddiant dulliau o'r fath gyda sectorau busnesau bach eraill, a ffurfio elfen sylweddol o addysg a hyfforddiant, i ategu cefnogaeth gwasanaethau cynghori ac estyn 'o'r brig i lawr' traddodiadol.

O ran hunaniaeth ffermio, mae pryder penodol, mewn ffermydd sy'n cyfuno ffrydiau refeniw sy'n gysylltiedig â'r fferm ac nad ydynt yn gysylltiedig â'r fferm, sef

y rhai lle mae aelodau eraill o'r teulu yn gadael y fferm am lawer o'r amser i weithio yn rhywle arall, bod risg y caiff cynhyrchu bwyd ei ystyried yn hobi. O ganlyniad i hyn, mae gwytnwch cartrefi ffermio yn dibynnu, nid ar fwyd a ffrydiau incwm amrywiol nad ydynt yn fwyd, ond ar ffrydiau incwm eraill sydd y tu allan i'r busnes. Er y gallai hyn ganiatáu i ffermydd gyfrannu at y gwaith o ddarparu nwyddau cyhoeddus cymdeithasol ac amgylcheddol ehangach, nid yw'n adeiladu busnesau fferm sy'n gynaliadwy yn economaidd.

Mae cydbwysedd polisi yn hollbwysig. Gall cyfluniadau polisi sydd heb eu hystyried yn dda arwain at ganlyniadau ail-orchymyn annisgwyl, wrth i ffermwyr ddilyn amcanion sy'n gysylltiedig â rhaglenni cyllido byrdymor cyfredol yn hytrach na chynaliadwyedd busnes tymor hwy. Efallai y bydd angen i ddull cytbwys yng nghyd-destun Cymru gefnogi'r syniad o ddarparu cymorth nwyddau cyhoeddus amgylcheddol, ond heb danseilio datblygiad posibl y farchnad ar gyfer cynhyrchion defaid a llaeth yn y dyfodol. Nid oes angen i'r ddau hyn fod yn amcanion sy'n gwrthdaro. Yn yr un modd, gallai gweithgarwch arallgyfeirio arall, nad yw o reidrwydd yn gysylltiedig â darparu nwyddau cyhoeddus amgylcheddol, ategu blaenoriaethau polisi'r llywodraeth, drwy gefnogi strategaethau datblygu gwledig lleol ehangach.

Thema sy'n dod i'r amlwg gan sefydliadau ffermio yw'r angen i leihau'r baich gweinyddol sydd wedi bod yn nodwedd o'r drefn cymorth amaethyddol gyfredol a ariennir gan yr UE. Fodd bynnag, mae her benodol yma wrth gydbwysu pryderon dilys ffermwyr bod cynlluniau cymorth newydd yn haws eu 'gweithio', yn erbyn yr angen am lefelau monitro a gwerthuso priodol a chadarn. Mae gwerthusiad da yn gofyn am ddarparu gwybodaeth yn dda. I'r perwyl hwn byddai llunwyr polisi ac ymchwilwyr yn elwa o wybodaeth ddyfnach am amgylchiadau economaidd a chymdeithasol ehangach teuluoedd ffermio, wedi'u gosod yng nghyd-destun perfformiad y busnes fferm. Mae hyn yn gofyn am wybodaeth sy'n cyrraedd rhywfaint y tu hwnt i'r data refeniw a chostau manwl a gesglir ar hyn o bryd drwy ffurflenni Cyllid a Thollau EM ac arolygon ffermio.